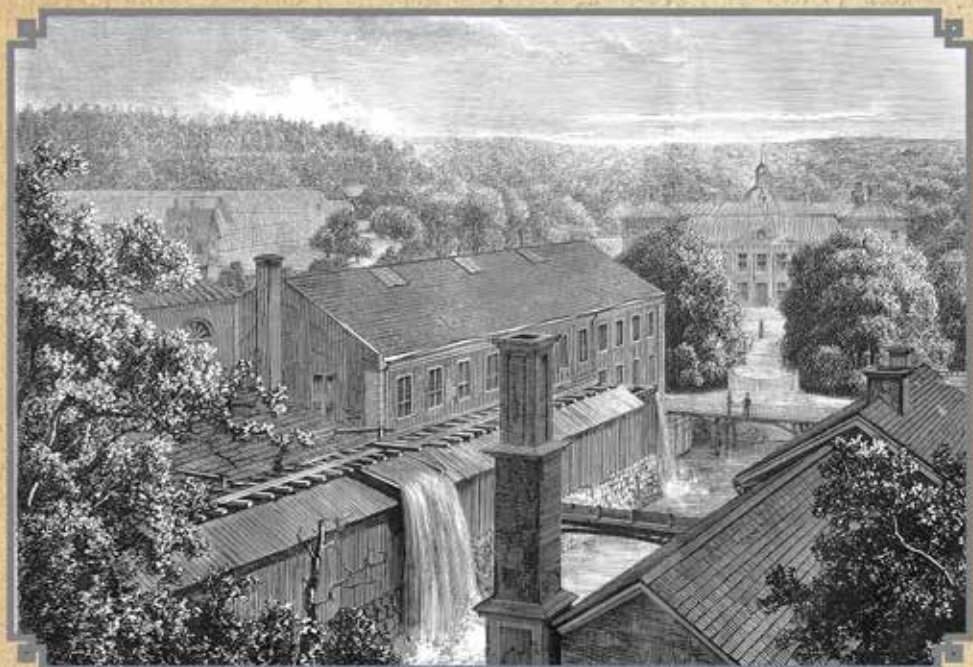

Finspongs kanongjuteri

Återutgivning av text från 1868

En publikation från
e-boksbiblioteket.se

Skildring
av Finspongs kanongjuteri.
Återutgivning av text från 1868

Redaktör Mikael Jägerbrand

ISBN 978-91-7757-574-0

Copyright © 2019 Mikael Jägerbrand / Virvelvind Förlag, Lysekil.
Den här e-boken ges ut av E-boksbiblioteket Förlag (imprint)

Mer info: www.e-boksbiblioteket.se

Förord

I den här e-boken får du läsa mer om en av de viktigaste fabriker-
na för den svenska militären på 1800-talet – kanongjuteriet i Fin-
spång.

Du får en skildring av orten, dess historia och fabriken med dess
byggnader.

Den här texten publicerades ursprungligen år 1868 i tidskriften
”Nordiska taflor. Pittoreska utsigter från Sverge, Norge och Dan-
mark. Tredje bandet” med rubriken ”Finspongs kanongjuteri”.

Texten och illustrationen publicerades anonymt.

Eftersom den här texten skrevs på 1800-talet så innehåller den
mått, ord och personer som inte är så bekanta i dag. Därför har vi
kompletterat originaltexten med en kortfattad ordlista.

I den här e-boken publicerar vi originalets text ordagrant och helt
utan ändringar, alla namn, uttryck och till och med felstavningar
har behållits.

Skildring av Finspongs kanongjuteri

Den här texten publicerades ursprungligen år 1868 i tidskriften "Nordiska taflor. Pittoreska utsigter från Sverige, Norge och Danmark. Tredje bandet" med rubriken "Finspongs kanongjuteri". Texten och illustrationen publicerades anonymt.

IRisinge socken, 2 $\frac{3}{4}$ mil från Norrköping, ligger ibland herrliga naturomgifningur det ståtliga godset Finspong. Stora arealer af skog och åker, ja hela byar, lyda under detsamma; men hvad som isynnerhet utmärker denna egendom är det betydliga jernbruk, som härstädes i århundraden blifvit drifvet. Masugnar med kanongjuteri, stångjernssmedjor, valsverk, gjuteri och en mekanisk verkstad äro anlagda vid den uti sjön Glans nordostligaste vik utfallande Finspongsån, som, på grund af sin stora vattenmassa, anvisat bruket dess plats vid sitt af branta klippväggar inmurade lopp, ehuru man dervid haft att bekämpa stora, af terrängen förorsakade svårigheter.

Redan i sextonde århundradet anlades bruket för statens räkning, men öfvergick i början af sjuttonde århundradet till enskild person, då det 1618 förpantades åt den äldre Louis de Geer, som sedan köpte

det och 1646 derpå erhöll drottning Kristinas fastebref. Såsom de flesta andra kronogods undgick ej heller Finspong Carl XI:s reduktion, men återgafs, mot erläggande af strömsafrad, åt de Geerska familjen, hvarföre det ännu en lång tid benämndes kronobruk. Den äldre de Geer införde vid Finspong wallonsmidet.

Kort efter denna händelse grundlades 1688 slottet, en vacker byggnad, som sedermera utvidgades med tvänne flyglar, hvaraf den ena inrymmer kapellet med dess orgelverk. Det ligger alldeles invid bruket på en ö, bildad af åns tvänne armar, så lågt, att det, oaktadt sin betydliga höjd, först då synes, när man befinner sig på dess närmaste område; det är omflutet af vatten, omgifvet af branta, skogbekransade höjder samt storartade trädgårds- och parkanläggningar. Detta säte för en af våra äldsta och ädlaste ätter har äfven under en lång följd af år varit en omhuldad samlingsplats för de sköna konsternas beundrare. Derom vittnar allt: slottet med sitt kapell, hvars altartafla är målad af Hörberg, det betydliga biblioteket, tafvelsamlingen, der man återfinner stycken af mästarne Tizian, Guido Reni, Rubens och Jakob Jordaens (Petrus finnande skattepenningen i fiskens mun) m. fl., och en, såvidt man vet, i Gustaf III:s tid inrättad teater; trädgården med sina orangerier; parken med "den sköna Auroras" tempel (efter Sergels ritning, bygd af Aurora de Geer och försedt med målningar af Hörberg) och de små kottagerna, hvaribland "Nya Lugnet" utmärker sig genom sitt ovanligt vackra läge. Äfven skogen vittnar ännu om denna tid: de majestätiska, hundraåriga ekarne bära slottets sköna herrskarinnors namn, som, inristade i jernplåtar, hvilka man upphängt i trädens grenar, skola, i förening med en nedanför anbragt vänlig anhållan om att de måtte lemnas oantastade, åt kommande släkten bevara dessa minnen ifrån en på skönheter rik tid.

Det är naturligt, att det är isynnerhet under sommaren som denna nejd visar sig i sin skönaste gestalt; men äfven i vinterdrägt tager den sig väl ut. När den svåra kölden förstelnar de nedstörtande strömmarne, och snön kastar sitt hvita, gnistrande täcke öfver skog och mark, när i den för vår vinter ej ovanliga, stilla och solljusa morgonen rimfrosten glittrar i de under detta vinterns rika löfverk dignande grenarne och strömmen brusar ned ifrån klippväggen, som med sina glänsande kristaller bryter solstrålarne i alla regnbågens färger — då erbjudes betraktaren ett skådespel, som också hur sin storartade egendomlighet och hänförande tjušnjuskraft.

Finspong eges för närvarande af brukspatronen Carl Ekman. För ungefär ett årtionde sedan köpte han det af riksmarskalken, excellensen Gyldenstolpe och har med en sällsynt kraft och duglighet vetat att använda och utveckla de rika materialier, som här äro att tillgå. Under hans insigtsfulla och kraftiga ledning blomstra alla grenar af den olikartade verksamheten, och icke utan stora svårigheter och omkostnader har han lyckats, uppdrifva bruket till dess nuvarande höjd. Det är Sveriges största och, tyvärr, kanhända snart dess enda kanongjuteri. De stora omstörtningar, som de sednaste åren på artilleriets område åstadkommit, måste här hafva utöfvat det största inflytande, och Finspong har med heder genomgått denna för hvarje kanongjuteri lifsfarliga period. Finspongs egare har ej ryggat tillbaka för att inrätta nya ugnar och verkstäder, bestämda för tillverkningen af de genom dyrbara experimenter tillskapade, moderna artillerivapnen, hvilkas kolossala dimensioner gifva oss den bästa föreställning om anläggningarnes utsträckning och kostnad.

Finspongs kanongjuteri vid Norrköping.

Viktiga ord och personer

Afrad.

Gammalt uttryck som är en synonym till arrendeavgift. Avrad betalades oftast årligen som ersättning för användning av skog, jord eller fiskevatten.

De Geer, Charlotta Aurora.

[1779–1834] Svensk grevinna och hovdam. Var en av landets mest inflytelserika personer, dels genom sitt giftermål 1811 med dåvarande statsministern Gustaf af Wetterstedt men också genom en privat klubb där hon umgicks med blivande kungen Karl XIV Johan.

De Geer, Louis.

[1587–1652] Holländsk köpman från Amsterdam som flyttade till Sverige 1627. Drev bland annat fabriker i Finspång och gjorde en mycket stor insats för att modernisera svensk industri.

Ekman, Carl Edvard.

[1826–1903] Svensk företagare och politiker. Tog över som förvaltare för Finspångs bruk redan som 23-åring och bara åtta år senare var han dess ägare. Var mycket framgångsrik och på några

decennier tiodubblade han verksamheten. Var under många år riksdagsledamot.

Fastebref.

Äldre juridisk term som användes före 1875 om framför allt lagfarter.

Gustaf III.

[1746–1792] Gustav var svensk kung från 1771 till sin död 1792. Genomförde en statskupp 1772 som återinförde det kungliga enväldet i Sverige. Är en av de mest kulturintresserade svenska kungarna i historien och kallas ofta för ”Teaterkungen”. Instiftade Svenska Akademien och lät bygga Kungliga Operan samt Drottningholms slottsteater. Mördades av Jacob Johan Anckarström vid ett attentat 1792.

Gyldenstolpe, Nils.

[1799–1864] Svensk militär, riksmarskalk och krigsminister. Gyldenstolpe hade en lång karriär inom Livregementet och Svea Livgarde innan han krigsminister under Krimkriget. Var under några år ägare av Finspångs slott.

Hörberg, Pehr.

[1746–1816] Svensk musiker och konstnär. Gjorde ett stort antal altartavlor i svenska kyrkor. Är framför allt känd för sina många målningar och träsnitt från de svenska böndernas vardagsliv. Gjorde också ett stort antal illustrationer till de nordiska fornsagorna.

Jordaens, Jacob.

[1593–1678] Flamländsk målare inom barockkonsten. Jordaens var mycket influerad av den italienske målaren Caravaggio. Några av hans mest kända verk är ”Familjen Jordaens i en trädgård” (1621), ”Herdarnas tillbedjan” (1618) och ”Susanna och gubbarna” (1653). I början av sin karriär samarbetade han ofta med målaren Rubens.

Carl XI.

[1655–1697] Blev svensk kung vid 5 års ålder 1660 under namnet Karl XI, men tog inte tronen i besittning förrän 1672. Gjorde omfattande insatser för att återupprätta svenska armén och flottan. Tog också initiativet till en centralisering av den svenska staten. Var också ansvarig för den försvenskning som genomfördes i de tidigare danska delarna av riket.

Kottager.

Namn för de hus som var en del av ”cottagesystemet”. Arbetare vid stora industrianläggningar fick ofta fri bostad men något lägre lön.

Drottning Kristina.

[1629–1689] Svensk drottning mellan 1632 och 1654. Avsade sig tronen 1654 för att kunna bli katolik och för att slippa gifta sig. Levde de sista åren i Rom.

Orangeri.

Annat namn för växthus som har uppvärmning för att kunna hysa växter och träd som inte kan överleva i det svenska klimatet. Ordet kommer från det franska ordet för apelsin, orange.

Sergel, Johan Tobias.

[1740–1814] Svensk bildhuggare, målare och medlem i den franska konstakademien. Ett av hans mest kända verk är Gustav III:s staty på Skeppsbron i Stockholm. Har gett namn åt Sergelgatan och Sergels torg i Stockholm.

Tizian.

[ca 1473–1488] Italiensk målare under den venetianska högre-nässansen. Är mest känd för sina verk ”Jungfru Marie himmelsfärd” och ”Venus från Urbino”.

Walloner.

Fransspråkig folkgrupp i regionen Vallonien i södra Belgien och delar av norra Frankrike. Vallonernas stora kunskaper i järnhantering gjorde att ett stort antal valloner flyttade till Sverige under 1600-talet.

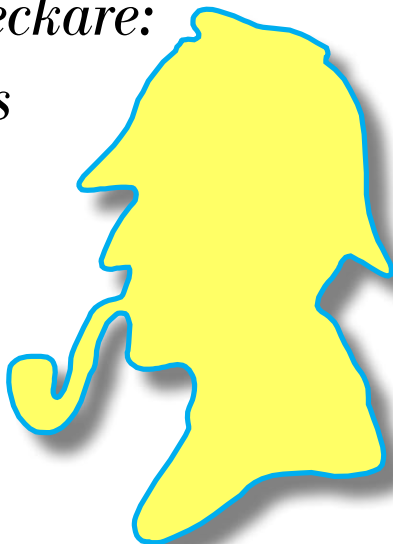
Wallonsmide.

En metod inom järnindustrin. Wallonsmide var ett nytt och effektivare sätt att minska kolhalten i råjärn. Metoden infördes i Sverige på 1600-talet av valloner. Senare kom mer effektiva metoder och wallonsmidet upphörde i mitten av 1900-talet.

*Om du gillade den här e-boken
så kolla in våra deckare:*

- *Sherlock Holmes*
- *Filip Collin*
- *Leo Carring*
- *Asbjörn Krag*
- *Auguste Dupin*
- *Dick Donovan*

Mer info: www.klassiskadeckare.se